

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

ARTHURO SCHOPENHAUERIO SANTYKIS SU VAKARŲ METAFIZINĖS FILOSOFIJOS TRADICIJA

Schopenhauer's Attitude Towards Traditional
Western Metaphysics

SUMMARY

This article is designed for the analysis of Schopenhauer's attitude towards Western metaphysics in general, and German philosophers, Kant, Hegel and the Jena Romanticists in particular. The author suggests that the application of the auxiliary term "not classical philosophy" to the analysis of Schopenhauer's philosophy would allow an escape from unacceptable connotations intrinsic to the terms of rationalism and irrationalism. Consequently, the analysis would be transferred from the German philosophical tradition into a more universal level of inquiry.

The article focuses attention on Schopenhauer's reaction against rationalistic metaphysics and on his attempts at establishing new and not classical principles of thinking. Schopenhauer is treated as one of the greatest Western thinkers, who not only dissociated themselves from the fundamental principles of classical philosophy but also fashioned not classical approaches to *the main problems of philosophy*, introduced an open metaphorical style of thinking, an empathy of being related to unique existential experience, coined new situational categories, and opened new and not classical problematic fields.

Yra įvairaus likimo mąstytojų, kurių santykis su savo epocha ir amžininkais skirtingas. Vienų idėjos greitai susilaukia pripažinimo, kiti ilgai išlieka „neaktualūs“ ir tik vėliau, pasikeitus kultū-

rinei padėčiai, netikėtai atgimsta. Vokiečių mąstytojas Arthuras Schopenhaueris (1788–1860) pradėjo naują Vakarų filosofinės minties raidos tarpsnį. Šis iracionalios valios metafizikos kūrėjas išskyla kaip

RAKTAŽODŽIAI: Schopenhaueris, neklasikinė filosofija, Kantas, Hegelis, Schellingas, valia, gyvenimas.

KEY WORDS: Schopenhauer, not classical philosophy, Kant, Hegel, Schelling, will, life.

vienas įtakingiausių šviečiamojo racionalizmo kritikų ir klasikinės filosofijos pertvarkytojų. Nepaisant atkaklaus savo filosofijos principų plėtojimo ilgai buvo ignoruojamas ir tik paskutiniais gyvenimo metais sulaukė pripažinimo ir tapo kultine Vakarų filosofijos figūra, lydima daugybės mitų ir stereotipinių požiūrių.

Šis įtakingas neklasikinės filosofijos pradininkas vienas pirmųjų suvokė, jog *perdėtas vokiečių klasikinės filosofijos racionalizmas, panlogizmas, sisteminio mąstymo kultas jau išsėmė savo euristines galimybes ir ieškojo naujų glaudžiau su egzistencine žmogaus patirtimi susijusių filosofinės saviraiškos būdų*. Iš čia plaukė siekis reformuoti pamatines klasikinės Vakarų racionalistinės filosofijos nuostatas; jis motyvuotai kritikavo metafizinės filosofijos spekuliatyvumą, scientistinių teorijų paviršutiniškumą, perdėtą racionalaus proto sureikšminimą, vartotojiškos visuomenės skaudulius, miesčioniškos pasaulėžiūros ribotumą ir siekė įtvirtinti naujus „neklasikinius“ mąstymo principus. Kupinos tragiško pesimizmo Schopenhauerio filosofijos išeities taškas – mąstantis, kenčiantis ir ieškantis gyvenimo prasmės susvetimėjusiame pasaulyje žmogus. Tokia antropologiškai į „gyvenimo“ problematiką orientuota filosofija rėmėsi ne racionaliu protu, abstrakčiais teoriniais principais, o unikalia egzistencine žmogaus patirtimi, jo jausmais, išgyvenimais ir savitai suprantamais moralumo principais. Nedaug nusižengdami tiesai galime teigti, kad *Schopenhaueris pasuko Vakarų filosofiją nauja kryptimi, klojo pamatus dialogui su Rytų tautų mąstymo tradicijomis, gilinosi į žmogaus būties problemas, iškėlė ontologinės sąvokos „gyvenimas“ svarbą*.

Akivaizdu, kad Schopenhauerį traktuojant kaip iracionalizmo pradininką ir pagrindinį ideologą sumenkinamas tikrasis šios asmenybės mastelis, susiaurinama jo idėjų įvairovė ir poveikis, kadangi perdėm pabrėžiant neigiamas jo nuostatas pokantinės vokiečių klasikinės filosofijos atžvilgiu, šis negatyvizmas mechaniškai perkeliamas į visą daugiasluoksnią jo filosofiją, *ignoruojant daugybę kitų neabejotinai reikšmingų „neklasikinių“, tai yra netelpančių į vokiečių klasikinės filosofijos nubrėžtas ribas, idėjų*. Šis sudėtingumas, su kuriuo nuolatos susiduriame tyrinėdami Schopenhauerio filosofijos fenomeną, verčia ieškoti pagalbinių tikslėsių sąvokų, padedančių išsivaduoti iš išsigalėjusių mąstymo stereotipų, adekvačiau suvokti kūrybinį šio mąstytojo palikimą ir vietą pasaulinės filosofijos istorijoje. Įtakingiausių XIX a. mąstymo tradicijų sankirtos taške Schopenhaueris neabejotinai yra išskirtinės svarbos, su Georgu Hegeliu nuolatos polemizuojanti naujos neklasikinės filosofijos figūra.

Todėl Schopenhauerio filosofijos analizei pasitelkiant neutralėsią darbinį terminą „neklasikinė filosofija“ lengviau išsivaduojama iš iracionalizmo ir antiracionalizmo terminams būdingų negatyvių konotacijų ir šio mąstytojo kūrybinio palikimo tyrinėjimas perkeliamas iš vokiečių filosofinės tradicijos į universalėsią teorinės analizės lygmenį. Be to, jis buvo vienas tų didžiųjų Vakarų mąstytojų, kurie ne tik atsiribojo nuo pamatinių ankstesnės klasikinės filosofijos principų, bet ir kartu su Sørenu Kierkegaard'u ir Friedrichu Nietzsche formavo daugelį neklasikinei mąstymo tradicijai būdingų požiūrių į pagrindinius filosofi-

jos uždavinius, *įvirtino atvirą metaforišką poetinį mąstymo stilių, vidinį būties išgyvenimą susiejo su unikalia egzistencine patirtimi, formavo naujas situacines kategorijas ir neklasikinius problemų laukus.*

Apie Schopenhauerio mokslinių interesų įvairiapusį skumą ir santykius su ankstesne mąstymo tradicija vaizdžiai liudija jo sukaupta biblioteka. Anot amžininkų, 1839 m. šio mąstytojo bibliotekoje buvo apie 3000 tomų, o po mirties 1861 m. liko tik apie 1410 knygų. Puikus jo kūrybinio palikimo žinovas ir daugiametis tyrinėtojas Arthuras Hübscheris, analizuodamas Schopenhauerio bibliotekos fondus, pirmiausia išskiria 764 filosofijos ir religijos istorijai skirtas knygas, kurios aprėpė praktiškai visus pagrindinius antikos ir vėlesnius (iki XIX a. vidurio) klasikus, 115 knygų, skirtų įvairioms kultinėms ir magnetizmo problemoms, 545 – literatūros istorijai nuo antikos iki rašytojo gyvenamojo meto, 145 – Indijos ir kitų Rytų kraštų kultūros, religijos ir filosofijos istorijai (žr. Barbera, 2004, p. 185–206).

Schopenhauerio koncepcijoje susiliejo daugybė įvairiausių įtakų, iš kurių pirmiausia reikėtų išskirti platonizmo, romantikų ir klasikinės filosofijos idėjas, kurios susipynė su senovės indų mokymais. Šių ir daugybės kitų idėjų sintezėje ryškėjo naujos nuostatos, teigiančios iracionalios alogiškos valios pirmumą, nusivylimą racionalaus mąstymo principais, socialinį pesimizmą, antiistorizmą, iškeliančios unikalios asmenybės būties svarbą. Kita vertus, savo filosofijai mąstytojas siekė tvirto empirinio pamato, pagrįsto nuodugniais įvairių gamtos mokslų, fiziologijos, antropologijos, žmogaus

psichologijos ir pan. tyrinėjimais. Čia atsiskleidė Schopenhauerio *iracionalios valios metafizikai būdingas vidinis pretenzijų į griežtą moksliskumą ir racionalaus protogalimybių nuvertinimo prieštarumą. Ir, pagaliau, šis neklasikinės filosofijos pradininkas į Vakarų humanistiką įvedė daug naujų savitai interpretuojamų „gyvenimo filosofijos“ idėjų, kurios tiesiogiai siejosi su individualios žmogaus būties problemų aktualėjimu ir nusivylimu Vakarų civilizacijos raidos ateitimi.*

Schopenhauerio filosofijos savitumas – ne akivaizdžiai taiklios išvalgos, bet įtaigiai aprašyta ir kruopščiai argumentuota fatališka pesimistinė pasaulio bei jame besiblaškančio, ieškančio gyvenimo prasmės žmogaus būties vizija. Jo pabrėžtinai asmeninė gyvenimo filosofija *paskatino Vakarų filosofinės minties istorijos permainą: atsisakyta sureikšmintų vokiečių klasiškai filosofijai būdingų abstrakčių racionalistinių konstrukcijų, išorinio pasaulio pažinimo ir intos kurti naujos „neklasikinės“ ontologiškai grindžiamos koncepcijos, pabrėžiančios neblėstančią „gyvenimo“, vidinio žmogaus pasaulio, jo būties ir kūrybos problemų svarbą.* Tai mėginimas sujungti filosofinį bei meninį mąstymą ir paversti žmogaus gyvenimą pagrindiniu filosofinės refleksijos objektu.

Schopenhaueris nagrinėja amžinus žmogiškosios būties klausimus: koks žmogaus gyvenimo tikslas? Kokia jo prigimtis ir prasmė? Kaip reikia nugyventi gyvenimą? Koks asmenybės santykis su visuomene ir kitais socialiniais subjektais? Ir daugybę kitų ne mažiau reikšmingų egzistencinę prasmę turinčių klausimų. Filosofinis požiūris į pasaulį, žmogų, jo santykius su kitais žmonėmis,

daugybės kitų klasikinio mąstymo periferijoje buvusių „nefilosofinių“ žmogaus kasdienės būties klausimų įdėmus tyrimas buvo neatsiejama šio mąstytojo gyvenimo dalis.

Neklasikinėje Schopenhauerio filosofijoje išryškėjo dvi itin svarbios visai vėlesnei Vakarų mąstymo tradicijai tendencijos: pirmoji – *radikali konfrontacija su vyravusia klasikine racionalistine filosofija*, ypač klasikiniu vokiečių idealizmu, conceptualus atsiribojimas nuo pamatinių jo principų, antroji – *Rytų ir Vakarų kultūros tradicijų dialogo skatinimas ir rėmimas rytietiškais mąstymo principais filosofijoje*. Atvirumas neeuropinėms mąstymo tradicijoms ir siekimas jas integruoti į Vakarų mąstymo tradiciją buvo vienas ryškiausių jo filosofijos bruožų. Neatsitiktinai kaip būtina savo filosofijos autentiško suvokimo prielaida įvardijo pamatinių indų filosofijos idėjų perpratimą.

Nuolatos pabrėždamas savo filosofijos originalumą jos ištakas Schopenhaueris sąmoningai nutyli. Skaitant mąstytojo veikalus, gali susidaryti įspūdis, kad vienintelis iš vokiečių filosofų, dariusių jam tiesioginę įtaką, buvo „įstabusis Kantas“, kuriam kartu su „dieviškuoju Platonu“ bei Senovės Indijos mąstytojais buvo lemta prisidėti prie „aukščiausio originalumo“ naujos iracionalios valios metafizikos atsiradimo. Iš čia plaukia nuolatos įvairiose knygose pasikartojantys teiginiai, kad pasuko į klasikinei racionalistinei Vakarų filosofijai priešingą pusę, ir jo mokymas nesiremia Johanno Gottliebo Fichte's, Friedricho Schellingo ir Hegelio idėjomis.

Schopenhauerio santykis su klasikine vokiečių metafizika nevienareikšmis. Jis

aršiai kritikuoja metafizines vokiečių klasikinės filosofijos konstrukcijas, vadina jas bukagalviams sukurtomis „oro piliomis“, tačiau kartu siekia atgaivinti autentišką tik tiesa grindžiamą, nepasiduo-dančią konjunkturai, ideologiniam spaudimui metafiziką. Pagrindine priežastimi, kad metafizika neturi svarių laimėjimų, čia laikoma tai, kad *joks kitas mokslas rutuliodamasis nebuvo nuolat spaudžiamas valstybinės religijos, kuri, turėdama metafizinio pažinimo monopoliją, metafiziką įvardijo piktžole*. Svarbiausia autentiškos, laisvos, atviros pasauliui, be išankstinių nuostatų „neklasikinės“ metafizikos privalumu skelbiamas sugebėjimas apriboti nepagrįstas privilegijuotos perdėm racionalizuotos klasikinės metafizikos ambicijas, jos sugebėjimą priešintis kraštutinių mąstymo tendencijų išsigalėjimui.

Schopenhaueris kritikuoja universitetų profesorių filosofiją, kuriems ji yra gyvenimo priemonė, jų pragyvenimo šaltinis, savaime suprantama, esantis arčiau širdies nei nutolusi deivė – *tiesa*. Todėl, nerasdamas sau vietos universitete, siūlo nutraukti filosofijos dėstymą – esą pirmiausia filosofijos negalima išmokyti, o kita vertus, ji skirta tik nedaugeliui mąstančių žmonių, kurie suras į ją kelią ir be filosofijos katedrų.

Palyginti su Gottfriedo Wilhelmo Leibnizo ir Kanto sukurta klasikinės racionalistinės metafizikos tradicija neklasikinės filosofijos pradininko *požiūris į tekstą ir žodį esmiškai kitoks. Jam būdingas gyvas minties alsavimas, jautrus, pulsuojan-tis, įtaigus minčių dėstymo stilius*. Kita vertus, Schopenhaueriui svetimas daugeliui vokiečių klasikinės filosofijos šalininkų veikalams būdingas teiginių

abstraktumas, miglotumas, vartojimas abstrakčių nuasmenintų kategorijų. „Kai kilusi neaiškaus pavidalo mintis nenurimsta, man kyla neįveikiamas noras ją užvaldyti: viską metu šalin ir vejuosi ją tarsi medžiotojas laukinių žvėrį, visuose posūkiuose ir iš visų pusių persekioju ją ir užkertu jai kelią, kol ją pagaunu, padarau aiškia ir perkeliu į popierių“ (Schopenhauer, 1997, p. 329). Santykis su prancūziškąją ir europinių tautų mąstymo tradicijomis privertė jį visai kitaip pažvelgti į literatūrinės kalbos ir mąstymo glaustumo teikiamas galimybes. „Kas nori rašyti visiems laikams, tas turi būti santūrus rinkdamasis žodžius, pateikti glaustai ir apsiriboti tik esme; jis turi mąstyti dėl kiekvienos frazės, žodžio – ar negalima apsieiti be jų, kaip kad pakuodami daiktus tolimai keilionei, susimąstome dėl kiekvienos smulkmenos – ar galime be jos apsieiti“ (ten pat, p. 330).

Schopenhaueris šaiposi iš universitetų profesorių gildijos sukurtų pasakėlių apie tiesiogiai ir absoliučiai pažįstanti būties procesų ir mus supančio pasaulio reiškinių esmę racionalų protą, kuri iš pradžių pakanka tik įpiršti naiviems skaitytojams, kad vėliau patogiausiu būdu tarsi eikliais žirgais būtų galima įjoti į tą sritį, kuri slypi už žmogaus patirties ribų ir kurią didysis Kantas visiškai ir visiems laikams užvėrė pažinti. Kanto įtaka kritiškai mąstančio žmogaus dvasiai čia vaizdžiai palyginama su katarakto pašalinimo operacija aklajam. Tačiau vargu ar už gryną pinigą galima priimti kitą Schopenhauerio teiginį, kad „visa, kas buvo po Kanto, man neturi jokios svarbos ir reikšmės, – bent jau

man, vadinasi, neturėjo įtakos“ (Schopenhauer, 1997c, 29).

Akivaizdu, kad vienas svarbiausių ankstyvosios Schopenhauerio filosofijos paskatų buvo Kanto kriticismas ir iš vokiečių klasikinės filosofijos pradininko perimtas siekimas *tuometinį mokslinį ir filosofinį pažinimą pateikti griežtai ir skrupulingai „kritinei“ analizei, siekiant išryškinti pažinimo galimybes*. Tačiau, nepaisant pagarbos Kanto genijui, netrukus pradėjo atsiskleisti esminiai pasaulėžiūros skirtumai: Kanto filosofija buvo kupina švietėjų racionalizmui būdingo optimizmo, tikėjimo neišsemiamomis žmogaus proto galimybėmis, o Schopenhaueriui šis pasaulėžiūrinis optimizmas, tikėjimas žmogaus proto galia, istorine pažanga buvo svetimas. Jis buvo sudėtingų asmeninio gyvenimo peripetijų, genetinio kodo ir indų mąstymo tradicijos stipriai paveiktas pesimistas, daugiau regintis tamsiąsias pasaulio ir žmogaus gyvenimo puses.

Tačiau nepaisant šių esminių pasaulėžiūros skirtumų tarsi iš prieštaravimų išaustas Schopenhauerio mąstymas kupinas kantiškojo kriticismo dvasios; jis kritikuoja daugelį klasikinės racionalistinės metafizikos mitų; tolydžio atskleidžia racionalaus proto ribas, tikėjimo jo galia bešakniškumą, įrodinėja, kad pasaulio esmėje pirmiausia slypi *visus procesus reguliuojanti akla ir beprasmi valia* suvokiama kaip nuolatinis siekimas, *nulemiantis visus vidinio ir išorinio pasaulio reiškinius*.

Vadinasi, nepaisant didžios, nuolatos garsiai deklaruojamos pagarbos Kanto genijui, rėmimosi pamatiniais jo „kritinės“ filosofijos principais, žvelgiant iš

esmės iškart krinta į akis, kad Schopenhaueris *pasuko priešinga klasikiniam vokiečių idealizmui kryptimi, tai yra racionalaus proto galios apribojimo keliu*. Karaliaučiaus mąstytojo veikalų studijos padėjo surasti klaidų, kurias jis turėjo išskirti ir atmesti iš mokslo, kad galėtų pasinaudoti jo tiesa ir puikybe. Jau pirmuose savo programinio veikalo puslapiuose Schopenhaueris atvirai neigia Kantui ir klasiškai vokiečių filosofijai būdingą racionalaus proto galios sureikšminimą. Todėl teigiama, kad jo ir Kanto mokymas ne tik daugelyje vietų išsiskiria, tačiau ir tiesiogiai jam prieštarauja.

Schopenhaueris nuolatos kartoja, kad pasuko į klasiškai racionalistinei Vakarų filosofijai priešingą pusę, ir jo mokymas nesiremia Fichte's, Schellingo ir Hegelio idėjomis. Žerdamas įvairius argumentus filosofas įtikinėja skaitytojus, kad tarp Kanto ir jo Vakarų mąstymo tradicijoje nebuvo nei vienos minėti vertos asmenybės. Jis itin pabrėžia atsainų požiūrį į Fichte, Schellingą ir Hegelį. Fichtę ir Schellingą jis vadina tuščiais plepiais, o Hegelį – šarlatanu. Vargu ar gali būti jam didesnis įžeidimas, kaip jo paties palyginimas su šiais valstybės apmokamais „filosofijos profesoriais“. Neslėpdamas pagiežingos paniekos mąstytojas pareiškia, kad šie trys „šarlatanai“ turi būti išvyti iš filosofų karalystės, nes jie negalvoja apie tikrąją filosofijos paskirtį ir stato tik abstrakčias „niekam nereikalingas oro pilis“.

Fichte Schopenhaueriui – tai „padidintas Kanto klaidų veidrodis“, nevertas net minėti. „Ši filosofija, – rašė jis, – apskritai buvo tik akių dūmimas, tačiau, pateikta rimta mina, saikingu tonu, su

gyva aistra ir iškalbingai ginama polemizuojant su silpnais priešininkais ji galėjo išsiskirti ir atrodyti esanti kažkas tikra“ (Schopenhauer, 1995, p. 81). Tiesa, jis pripažįsta kai kuriuos Fichte's nuopelnus vokiečių kultūrai, didžiuoju šio mąstytojo atradimu pirmiausia sarkastiškai skelbia, *vokiečių kvailumo atskleidimą*, kuris matyti, kai kas nors išūliai jiems tauškia niekus, bijodami atskleisti tikruosius savo sugebėjimus, jie niekuose randa gilią prasmę ir šlovina jų turinį. Tačiau, kalbant apie santykius su Fichte, vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad netgi akivaizdžiai regėdamas vienpusį kantinio subjektyvizmo plėtojimą Fichte's filosofijoje, Schopenhaueris pats tikrovėje pastarojo įtakos neišvengia. Jo programinis teiginys „Aš egzistuoju ir, be manęs, nėra nieko. Kadangi pasaulis – mano vaizdinys“ (Schopenhauer, 1993a, p. 122) tiesiogiai kyla iš subjektyvistinių Fichte's ir savitai interpretuojamų upanišadų filosofijos idėjų. Ši įtaka akivaizdi ir jo valios bei pažinimo teorijose, ypač iškeliant intuityvaus pažinimo galią. Schopenhaueris, plėtodamas Fichte's idėjas, teigia, kad autentiškas pažinimas įmanomas tik nejausminės, intelektualios intucijos būdu.

Schopenhauerio iracionalios valios metafizikoje taip pat akivaizdžiai regimi sureikšminti voliuntaristiniai Fichte's filosofijos motyvai, mokymo apie iracionalios valios sklaidą elementai. Perimdamas ir sureikšmindamas šiuos voliuntaristinius Fichte's filosofijos leitmotyvus ir suteikdamas jiems universalią kosminę reikšmę, šis voliuntarizmo ideologas *aklą iracionalią valią paverčia savo filosofijos pagrindu*. Jis taip pat perima savo

pirmtako mokymą apie intenciją, kuriam intelektas traktuojamas kaip žemesnė gelminės pasaulio esmės suvokimo forma. Ši idėja įgauna ypatingą populiarumą romantizmo ideologijos ir romantinio subjektyvizmo klestėjimo metu, kai ja beveik tuo pačiu metu savo tekstuose remiasi pagrindiniai Jenos romantikų ideologai, Schellingas ir su jų pasaulėžiūra artimai susijęs Schopenhaueris.

Schellingas, „nors ir pats gabiausias“ iš Kanto sekėjų, Schopenhauerio knygoje traktuojamas kaip „ižūlus ir išpuikęs eklektikas, dumiantis miglas vokiečiams į akis“. Nepaisant atsainios retorikos, tai neabejotinai dvasiškai artimiausia Schopenhaueriui vokiečių klasikinės filosofijos figūra. Šis artimas su panestetine Jenos romantikų ideologija suaugęs mąstytojas, kaip ir Schopenhaueris, plėtojo subjektyvius, panestetinius, elitarinius ir iracionalius romantikų meno filosofijos motyvus. Schopenhaueris perima panestetinę elitinę ir iracionalią nuolatos keitusio savo pozicijas Schellingo mąstysenos orientaciją, voliuntaristinius, egzistencinius, laisvės filosofiją ir intuityvaus pažinimo galią aukštinančius jo filosofijos motyvus. Tačiau skirtingai nei Schellingas *iracionalios valios būtinybei jis pajungia ne tik romantikų ir jaunojo Schellingo sureikšmintą subjektyvią sferą, tačiau ir visą žmogų supantį pasaulį*. Schopenhaueris taip pat perima ir išplėtoja atskirus Schellingo geniaus, estetiškos kontempliacijos, intencijos teorijų aspektus, kurie įgauna daug ryškesnę conceptualų pavidalą jo grožio metafizikoje ir meno filosofijoje.

Kalbant apie Schopenhauerio filosofijos ištakas nepaprastai svarbus garsiai

nedeklaruojamas santykis su Jenos romantikais, kurių meno filosofijoje yra daugelis šio pesimizmo ideologo pasaulėjautos elementų ir idėjų. Jis perima *tragišką Jenos romantikų pesimizmą, melancholiją, gelminės metafizinės reiškinių esmės ieškojimą, Rytų pasaulio, kuris siejosi su autentiškomis vertybėmis, nostalgiją, elitiškumą, estetizmą, meilę ironijai, genijaus ir psichinio ligonio suartinimo leitmotyvus, išskirtinį dėmesį vidiniam asmenybės pasauliui, gyvenimo filosofijos elementus, literatūrinę idėjų išraiškos formą, pagrindines savo muzikos filosofijos idėjas ir daugybę kitų dalykų, kurie jį tiesiogiai sieja su romantikais*. Neatsitiktinai Richardas Moritzas Meyeris savo klasika tapusioje studijoje *Die deutsche Literatur des XIX Jahrhunderts (XIX amžiaus vokiečių literatūra)* Schopenhauerį traktuoja kaip „tikrą romantizmo filosofą“ (Meyer, 1900, p. 53). Į Schopenhauerio ryšius su romantizmu atkreipia dėmesį Rudolfas Haymas, Werneris R. Lehmannas, Johannas Volkeltas ir kiti autoriai.

Itin stiprų poveikį Schopenhaueriui turėjo subjektyvus talentingo anksti mirusio ankstyvojo vokiečių romantizmo ideologo Wilhelmo Heinricho Wackenroderio (1773–1798) antropocentrizmas, Rytų adoracija, abstrakčių nežemiškų idealų ilgesys, subjektyvios kūrėjo dvasios išsiliejimai ir muzikai skirti traktatai, ypač – *Muzikos stebuklai*. Jame romantikas rašė: „Muziką laikau įstabiausiu iš visų atradimų todėl, kad ji aprašo žmogaus jausmus viršžmogiška kalba, nes ji atskleidžia visus mūsų dvasios pokyčius nedaiktiniu pavidalu [...], ji byloja kalba, kurios mūsų kasdieniame gyvenime nėra [...]. Todėl muzika mūsų tikrąją dvasią daro aiškia, o tai yra nuo-

stabiliausias mirtingojo įgyjamas turtas, – turiu omenyje tą dvasios aiškumą, kurio metu viskas pasaulyje mums atrodo natūralu, teisinga ir gera“ (Wackenroder, 1977, p. 163).

Sąmoningai pateikiau šią ilgą Wackenroderio citatą, nes joje mažus Schopenhauerio tekstų skaitytojas nesunkiai atpažins daugelį svarbių iracionalios valios metafizikos leitmotyvų. Schopenhauerį taip pat veikė ir Betinos Brentano von Arnim (1785–1859) muzikos filosofija, kurioje sakoma, kad muzika slypi visų menų esmėje ir geriausiai atskleidžia jausmų ir kūrybinių dvasios polėkių neišsakomumą. Kita vertus, ji teigė muzikos išraiškos priemonių neišsenkamumą, jos išskirtinę vietą menų hierarchijoje. „Kokia išmintis slypi muzikoje. Ji – tarsi žynė, ji visur, kur nepasiekia ranka, kur nepakyla mintis, visur, kur nėra lūpų ir kalbos, ir kiekviena širdis atsiveria prieš ją ir maldauja išklaudyti“ (Muzikalnaja estetika..., 1982, p. 61).

Akivaizdu, kad būtent Wackenroderio ir von Arnim aplinka skatino Schopenhauerio muzikos filosofiją, požiūrius į muzikos vietą tarp menų, jos suartinimą su filosofija. Šie emocionalūs romantinės kilmės intuityvūs ir subjektyvūs Schopenhauerio filosofijos leitmotyvai dar daugiau gilino jo pasaulėžiūrinę konfrontaciją su vokiečių racionalizmo ideologija.

Neatsitiktinai Schopenhaueris nepakančiausias savo dvasios antipodo – pagrindinio racionalizmo ideologo Hegelio atžvilgiu, kurį paniekinamai vadina „intelektuali kalibanu“, „pasigailėjimo vertu Schellingo arlekinu“, „popierine žiurke“, o jo filosofiją traktuoja kaip „di-

džiausią mistifikaciją“. Antrojo savo knygos *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys* leidimo pratarinėje 1844 m. jis rašė: „Neįmanoma, kad toji mano amžininkų visuomenė, kuri jau dvidešimt metų kaip didžiausią filosofą aukštino kažkokį Hegelį, tą dvasios kalibaną, ir aukštino taip reksmingai, kad aidas skambėjo visoje Europoje, – neįmanoma, kad ji privirstų trokšti jos pritarimo tą, kuris visa tai matė. Ji jau nebeturi šlovės vainikų, kuriuos galėtų dalyti; jos pagyros sukekšėjusios, o jos priekaištai nieko nereiškia“ (Schopenhauer, 1995, p. 31).

Schopenhauerio hegeliškosios filosofijos kritika, siekimas nuvertinti jo veikaluose teoriškai grindžiamas racionalizmo, tiesinės civilizacijos istorijos sampratos, istorinio optimizmo, eurocentrizmo idėjas neabejotinai buvo taikli ir turėjo prasmę. „Hegelio filosofijoje, – rašė jis, – viskas neaišku, be jos tikslo: pasiekti valdžios malonės liokajišku ir ortodoksija. Tikslo aiškumas pikantiškai kontrastuoja su dėstyto miglotumu, o milžiniško tomo, prikimšto niekalų ir beprasmybės, pabaigoje tarsi arlekinas iš kiaušinio išnyra moraliai padori bobiška filosofija, kokią paprastai mokosi ketvirtoje gimnazijos klasėje: Dievas Tėvas, Dievas Sūnus ir Dievas Šventoji Dvasia, teisingumas evangelinio tikėjimo ir klaidingumas – katalikiško“ (Schopenhauer, 1997c, p. 122).

Schopenhauerio filosofija formuojasi kaip atsakas į pamatinius perdėm racionalizuotos hegeliškosios filosofijos principus, todėl daugelis svarbiausių jo neklasikinės filosofijos nuostatų atsiranda kaip opozicija klasikinės filosofijos korifėjaus Hegelio idėjoms ir mokymams.

Pastarasis, racionalistas, optimistas, istorizmo šalininkas, tiki istorine pažanga, o Schopenhaueris, voliuntaristas, iracionalistas, pesimistas, kalba apie istorinių procesų chaotiškumą, logiškumą. Pasaulio esmę Hegelis laiko sąmoninga, pagrįsta tvarkos ir logikos dėsniais, o Schopenhaueris – nesąmoninga, iracionalia stichija. Hegeliui svarbiausiais pažinimo metodais tampa logikos principais pagrįstas istorizmas ir dialektika, o Schopenhaueriui – intuityvi kontempliacija. Hegelio filosofija kupina istorinio optimizmo, tikėjimo žmogaus proto galia, istorijos procesų prasmingumu, o Schopenhauerio – aistoriškumo, istorijos procesų beprasmiškumo ir neišvengiamo tragiško pesimizmo teigimo ir pan.

Etikos srityje Hegelio filosofijoje akivaizdus istorinių dėsningumą, griežtos istorinės raidos logikos primatas moralės atžvilgiu, o Schopenhauerio – gyvenimo prasmės sumenkinimas, paremtas užuojautos etika. Estetikoje Hegelis išlieka savo panlogistinėje sistemoje, o Schopenhaueris plėtoja romantinio iracionalizmo, intuityvizmo ir subjektyvizmo tendencijas. Šių mąstytojų koncepcijas vertinant lyginamuju atžvilgiu pirmiausia į akis krinta priešingi požiūriai į daugelį pamatinių ontologijos, gnoseologijos, antropologijos, socialinio gyvenimo, istorijos, kultūros teorijos, etikos, estetikos, meno filosofijos problemų; tai galiausiai nulemia skirtingą jų idėjų poveikį vėlesnės humanistikos raidai.

Schopenhauerį erzino Hegelio filosofijos universalumas, abstraktumas, kalbėjimas apie „istorijos tikslą“, „žmoniją“ apskritai ir konkretaus žmogaus būties problemų ignoravimas, jų panaikinimas lėkštose filosofinėse abstrakcijose. „Tikrovėje, – patetiškai rašė jis, – tik atskiro

žmogaus gyvenimui būdingas vientisumas, sąryšingumas ir tikras reikšmingumas: jį galima aiškinti kaip pamokymą, jo prasmė morali. Tik *vidiniams*, susijusiems su valia procesams būdingas tikras realumas ir jie atspindi tikrus įvykius, kadangi tik valia yra daiktas savyje. Kiekviename mikrokosme yra visas makrokosmas, kuriame glūdi ne daugiau nei mikrokosme“ (ten pat, 1993a, t. 2, p. 463). Čia svarbiausia tradicinei indų ir kinų filosofijai būdinga žmogaus ir jį supančio pasaulio vienybės idėja, mintis, kad per detalę galima pažinti jai tapačią visumą.

Atmetęs Hegelio koncepcijos „lėkštą optimizmą“, pretenzijas į visuotinumą, tiesinės pažangos teoriją ir eurocentrines nuostatas, voliuntarizmo šalininkas *plėtojo alogiškos ciklinės civilizacijos raidos koncepciją*, kurioje žmonija periodiškai kartoja jau daug kartų nueitą kelią ir klaidas. Tai nulėmė antiprogresinę Schopenhauerio civilizacijos teorijos pakraipą, kurią vėliau plėtė Nikolajus Danilevskis ir Nietzsche.

Schopenhauerio veikaluose nuolatos įkyriai besikartojantys teiginiai, kad jų autorius pasuko klasikinei vokiečių filosofijai priešinga kryptimi ir neturi nieko bendra su koneveikiamais oponentais, nejučia priverčia paklusti jo įtaigiai retorikai. Tačiau, atidžiau panagrinę jo pirmtakų idėjas ir aptikę tam tikras sąsajas, vis dažniau pradedame galvoti, kad Schopenhauerio filosofiją *galima traktuoti ne tik kaip reakciją į šviečiamąjį racionalizmą ir optimizmą, bet ir kaip dėsninę racionalistinės filosofijos irimo produktą, jo paneigimą naujomis istorinėmis*

sąlygomis, t. y. kaip racionalizmą su minuso ženklu. Kitais žodžiais tariant, išsenkantis klasikinis filosofavimo būdas išnaudojęs savo euristines galimybes čia virsta „neklasikiniu“.

Ne paslaptis, kad polemizuojant ir neigiant oponentų idėjas ne tik išigilinama į jų argumentaciją, tačiau ir daug kas perimama. Taip atsitiko ir neigiant Schopenhauerio klasikinės filosofijos idėjas, konceptualizuojant jų transformaciją bei iracionalizmą, voliuntarizmą, pesimizmą, alogizmą, antiistorizmą ir pan. tendencijas. Daugelis iš pirmtakų perimtų idėjų Schopenhauerio filosofijoje neatpažįstamai pakinta dėl stiprios ankstesnės iracionalaus mąstymo tradicijos, romantinės simbolikos ir indų filosofijos įtakos. Schopenhaueris perėmė sisteminės ir kritinės Kanto nuostatas, voliuntaristinius Fichte's filosofijos motyvus, Schellingo traktatui *Apie žmogaus laisvės esmę* (1809) būdingą nesąmoningos valios, kaip „pirmapradės būties ir visa ko esmės“, aiškinimą, romantišią aristokratizmą, individualizmą, panestetizmą, filosofijos ir meno suartinimą bei praplėtė šias idėjas iš Jakobo Bhöme's, Friedricho Heinricho Jacobi, Johanno Georgo Hamanno, Francois-Pierre Maine de Birano ir kitų filosofų bei indų mąstymo tradicijos perimtais elementais.

Polemizuodamas su pagrindiniu savo oponentu Hegeliu, Schopenhaueris perėmė jo mokymą apie geležinę istorijos procesų raidos logiką, kurioje nėra vietos laimingoms istorijoms. Priešingai išgalėjusiems stereotipiniams požiūriams Schopenhaueris nepaneigė pasaulio raidos proceso, tačiau stengėsi perprasti mus supančio pasaulio procesus

lemiančią ir reguliuojančią jėgą, kurią jis įvardijo sąvoka *valia* ir suteikė jai daugybę naujų prasmų bei konotacijų. Šis aklas iracionalus pradas Schopenhauerio koncepcijoje kuria ir sąlygoja visus pasaulinės raidos procesus. Čia iškart norėčiau atkreipti dėmesį į vieną nuolatos filosofijos istorikų praleidžiamą, tačiau, idėmiau pažvelgus, akivaizdų faktą, kad Pasaulinės Valios sukūrimas ir sklaida labai primena hegelinės Pasaulinės Dvasios raidą. Tiesa, ši teorija Schopenhauerio veikaluose įgavo kitokią – iracionalią – alogiškos Pasaulinės Valios neįmanomos numatyti raidos interpretaciją. Kita vertus, panašiai tik kitais požiūriais aprašoma hegelinės Pasaulinės Dvasios ir šopenhauerinės Pasaulinės Valios, istorijos, „gyvenimo“ raida, kurią lydi nuolatinis prieštarų jėgų susidūrimas, priešybių išiveržimas, kliūčių įveikimas. Pagrindinis Schopenhauerio iracionalios valios metafizikos segmentas *Valia* kaip ir Hegelio *Dvasia* yra nukreipta į savęs pažinimą; skleisdamasi įvairiomis apraiškoms kartu pažįsta ir save.

Vadinasi, Schopenhaueris buvo vienas originaliausių XIX a. mąstytojų atvėrusių Vakarų filosofinės minties raidai naujas perspektyvas. Jis sukilo prieš viešpatavusią pokartinę vokiečių klasikinės racionalistinės filosofijos tradiciją ir priešpriešino jai naujus oponuojančius klasikinės filosofijos abstraktumui ir schematizmui voliuntaristinės „gyvenimo“ filosofijos principus. Iš čia plaukė eurocentrinės Hegelio civilizacijos istorijos vizijos ir tiesinės pažangos teorijos paneigimas. Istorizmo ir panlogizmo kritika tiesiogiai siejosi su pribrendusia

būtinybe išplėsti Vakarų kultūros ir filosofijos horizontus. Schopenhaueris taip pirmuoju nuosekliu Vakaruose išgailėjusių eurocentrinių nuostatų kritiku, kuris į savo koncepciją įtraukė neeuropinių mąstymo tradicijų elementus, iškėlė Rytų ir Vakarų kultūros bei filosofijos tradicijų dialogo būtinybę.

Akivaizdu, kad vienpusiškai sureikšminant iracionalius ir antiklasikinius Schopenhauerio mąstysenos aspektus, nepastebimi kiti neabejotini šio mąstyto-

jo nuopelnai metafizinio mąstymo, eurocentrizmo kritikos, komparatyvistinių studijų, antropologijos, ontologijos, etikos, estetikos, socialinės teorijos, mokslo filosofijos, meno filosofijos ir kitose srityse. Sukilęs prieš klasikinio mąstymo schematiškumą neklasikinės filosofijos pradininkas perkėlė dėmesio centrą iš gnoseologinės į antropologinę ir ontologinę problematiką, sudėtingiausių konkretaus žmogaus būties jam priešiškame pasaulyje problemų tyrinėjimą.

Literatūra

- R. Aymes. *Essai psychopatologique sur Arthur Schopenhauer*. – Bordeaux, 1930.
- S. Barbera. *Une philosophie du conflict. Etudes sur Schopenhauer*. – Paris, 2004.
- Careil de Fouchet. *Portrait de Schopenhauer // Schopenhauer et la force du pessimisme*. – Paris, 1988.
- F. Carette-Drencourt. *Schopenhauer et les grands courants littéraires français de la fin du XIX siècle*. – Paris, 1995.
- G. Coli. *Après Nietzsche*. – Paris, 1987.
- Études schopenhaueriennes*, sous dir. Ch. Bonnet. – Paris, 2005, vol. 1.
- D. W. Hamlyn. *Schopenhauer*. – London, 1980.
- G. Hegelis. *Istorijos filosofija*. – Vilnius: Mintis, 1990.
- M. Heidegeris. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1992.
- Henry Anne. *Proust du coté de Schopenhauer // Schopenhauer et la création littéraire en Europe*. – Paris, 1989, p. 149–164.
- S. Kierkegaard. *Oeuvres complètes*. – Paris, vol. 1–14, 1972–1980.
- Lakshmi Kapani. *Schopenhauer et son interprétation du, Tu es cela // L'Inde inspiratrice. Réception de l'Inde en France et en Allemagne (XIXe et XXe siècles)*. – Strasburg, 1996, p. 45–69.
- J. Lefranc. *Comprendre Schopenhauer*. – Paris, 2002.
- R. M. Meyer. *Die deutsche Literatur des XIX Jahrhunderts*. – Berlin, 2. Aufl., 1900.
- Muzikalnaja estetika, 1982: *Музыкальная эстетика Германии XIX века*. – Москва, 1982, т. 2.
- F. Nietzsche. *Correspondance*. – Paris, 1986, vol. 1–2.
- M.-J. Panin. *Nietzsche et Schopenhauer*. – Paris, 1999.
- T. Ruysen. *Schopenhauer*. Paris–Budapest–Torino, 2004.
- A. Schopenhauer. *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys*. – Vilnius, 1995.
- A. Schopenhauer. *Correspondance complete*. Paris, 1996.
- A. Schopenhauer. *Lettres choisies*. – Paris, 1996 a.
- Schopenhauer, 1993: Шопенгауэр А., *Избранные произведения*, Москва, 1993.
- Schopenhauer, 1993a: Шопенгауэр А., *Мир как воля и представление*, Москва, 1993, Т. 1–2.
- A. Schopenhauer. *Les cahiers de l'Hernne*. – Paris, 1997 a.
- A. Schopenhauer. *Leçon sur la concept métaphysique // A. Schopenhauer Les cahiers de l'Hernne*. – Paris, 1997b.
- Schopenhauer, 1997c: Шопенгауэр А., *Об интересном*, Москва, 1997c.
- Schopenhauer et la création littéraire en Europe*, Paris, 1989.
- A. Schopenhaueris. *Gyvenimo išminties aforizmai*. – Vilnius, 1994.
- Wackenroder, 1777: Вакенродер В. Г., *Фантазии об искусстве*, Москва, 1977.